

GÅRDSBESØK

Hos Lynne og Einar Paus Eie, Øvre Eie

22. juni 2017

Pluss litt historie og bakgrunnsstoff om folk og samfunn

Del 1 – bilder fra besøket

Alle bilder i denne delen er – naturligvis – tatt av Bjørn Eirik Sigurdsøn. Det ser man da også på kvaliteten ...

Velkommen, hus og historikk

De første gjestene har kommet. Vertskapet Einar og Lynne (t.h.) ønsker velkommen i tunet.

Ulefoss rotaryklubbs fremmøtte medlemmer fikk en varm og gjestfri mottakelse hos Lynne og Einar Eie, og ikke minst en interessant omvisning, som omfattet både bygninger og dyr, og enda litt attpå.

Gården Øvre Eie (Eie østre) har en lang og innholdsrik historie, til dels dramatisk. Einar og Lynne fortalte en del under besøket klubben hadde. Noe mer, hentet frem fra ulike kilder senere, er lagt til av «skrivaren».

Navnet «Eie» tilhører en av de eldste gruppene av gårdsnavn vi har. Trolig går navnet tilbake til høymiddelalderen, eller helt til vikingtid.

Det «nye» hoved- eller innhuset på Øvre Eie.
(Bygget etter brannen i 1869.)

På bildet til venstre, utlånt av Einar Eie, ser vi Tommes Ellingsen Voje med kone og barn. Tommes hadde gården før Nikolai Kjeldal kjøpte den i 1869.

Det gamle innhuset brant ned samme år, sammen med all annen bygningsmasse på gården. Mer om dette nedenfor: «Dramaet i 1869».

Beverting for firbeinte, og fagmessig inspeksjon av høyet.

De tobeinte virker også fornøyd!

Fjøset er velholdt – som alt annet på gården – og alt er på stell

En rekonvalesent får tilsyn og godsnakk.
Melkefeber er ikke noe greit.

(Rekonvalesenten til høyre)

Er det noen her som vurderer andre yrkesvalg, tro?

Og så ble det litt kos for de tobeinte!

Fra spisestuen.

Vert Einar forteller.

Kaffe og kake gjør godt ... men det gjør sannelig «melk R.F.K.» også!

(R.F.K. = Rett fra kua)

I bryggerhuset finnes både stue og rom for brygging og bakst.

Lynne viser bryggerhusstuen og bakerovnen fra 1870, med noe av den tilhørende baksteredskapen. Her har det blitt bakt mange gode brød. Det var mange munner å mette på en storgård i gamle dager. Og i «kanaltiden» var det enda fler!

Legg også merke til de romslige bryggerpannene. Vask av klær foregikk den gang også, men ikke ved hjelp av strøm. Energien ble hentet fra blant annet de gode brødene ...

Noen portretter

Ikke alle virket like glade over å få besøk ...

... men disse månedsgamle krabatene lurte
fælt på hvem som nå var kommet på visitt!

Mor Alm Nordia med føll Eie Viktoria (to dager). Hesteavl inngår også i driften på Øvre Eie.

0417 på flørter'n: «Å er'e blitt av han Teobald, tru?»

De som var med ...

Fra venstre: Kolbjørn, Gunilla og Olav Gaute, Hermann, Ragnar, Einar og Lynne (vertskap), Egil, Margareth og Anders, Knut og Bente, og Per S. og Bjørg. Ola Vea måtte gå før bildet ble tatt. Bilder fra besøket: Bjørn Eirik Sigurdsøn.

Del 2 – katastrofe og kanal

Dramaet i 1869

Sent i august 1869 er høyet berget, og låven er full. Alt lover godt for førsituasjonen gjennom vinteren og våren. Så inntreffer en katastrofe. Under et tordenvær slår lynet ned og antenner låven, den høyeste bygningen. Effektivt brannvern finnes ikke, og på en topp på 100 meters høyde er det ingen mulighet for å skaffe vann til å slukke det gigantiske bålet som nå oppstår. Alt vil uvegerlig brenne ned.

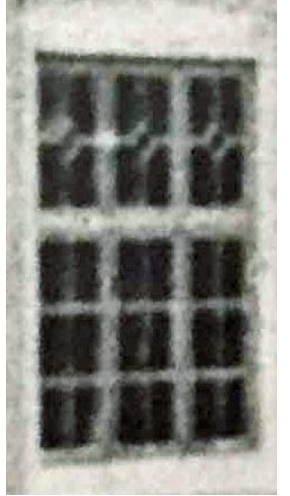
Hva kan man gjøre i en slik situasjon? Naturligvis berge det som berges kan. Dyr i bygningene jages ut. Alt i husene som kan reddes, bæres ut. Bygningsdeler – dører og vinduer og annet - demonteres og tas ut. Jernovnene tas ned og berges. Resten blir til glør, aske og sot. Tjenestefolkene står for bergingsarbeidet og organiseringen av dette, og gjør en heroisk innsats i kappløpet med flammene.

Den nyslåtte eieren, Nicolai, bor selv ikke på gården på dette tidspunktet. Han blir naturligvis budsendt, og kommer seg fra Kjeldal til Eie så fort han bare kan, trolig på hesteryggen, langs den nokså nye hovedveien mellom Ulefoss og Strengen (1853). Retningen er lett å finne – bålet og flammeskjæret er synlig i milevid omkrets. Når han kommer til stedet, kan han bare stå og se sin nye gård brenne ned til grunnen.

Man kan vanskelig forestille seg hva Nicolai og folkene på gården føler i denne stunden, eller hva de føler når brannen omsider dør ut. En kjempestor branntomt, med bjelkerester, aske og sot, svære holdesteiner og murer som bygningene har stått på, det er alt som er igjen etter gårdsbygningene. Alle vet at nå kommer det tider som vil kreve mye, både av arbeid og kapital.

Bryggerhuset som i dag står på gården, blir nå kjøpt i Valebø. Det blir demontert, og fraktet over Norsjø og opp til Eie. Her blir det satt opp, og dette blir husværet for folkene den høsten og vinteren og videre frem til nye hus er reist. Hva som skjer med dyrene, vet man ikke noe om. Nicolai selv blir boende på Kjeldal mens Øvre Eie blir gjenoppbygd, og frem til neste generasjon overtar.

Eie-skogen er dels solgt til Cappelen. Det som er igjen, er hogd ut av forrige eier, Tommes Ellingsen Voje, som trengte penger. Her kan det altså ikke hentes bygningstømmer. Redningen blir Kjeldal-skogene. Her blir det hogd, og tømmeret blir fraktet på meier og vann ned til Eie for å bli til nye hus. Men først må branntomten ryddes. Et stort og tungt arbeid, der man bare hadde heste- og mannemakt til disposisjon, slik det var på denne tiden. Ca. 1873 tror man gården er gjenoppbygget, omtrent i den formen den i dag har.

Vindu som ble reddet ut av bygningen på Øvre Eie, før brannen nådde hovedhuset.

Nummererte stokker i bryggerhuset fra Valebø

Hogst, fløting og gjenoppbygging

Samtidig som Øvre Eie blir gjenoppbygget, setter man opp nye, tidsmessige bygninger på Nedre Eie (= dagens Midtre Eie). De gamle bygningene her har forfalt, og er lite beboelige. Også til dette hentes det tømmer i Kjeldal-skogene. De bergede vinduene fra Øvre Eie, laget langt tilbake på 1700-tallet, settes inn her – og de er fortsatt i bruk i dag. Noe til materialkvalitet ...

I 1877 blir gårdene fordelt på sønnene til Nicolai: Paul (f. 1845) overtar Kjeldal; Halvor (f. 1848) overtar Øvre Eie, og Thor (f. 1851) overtar Nedre Eie. Eie er dermed igjen delt i to selvstendige gårdsbruk. Halvor og Thor Kjeldal tar nå gårdsnavnet Eie til etternavn, slik skikken er. Nicolai flytter inn som kårkall på Nedre. Der blir han boende frem til han forlater denne verden.

Kanaltid

Den i år (19. juni 2017) [fredede Bandak-Norsjøkanalen](#) blir bygget i perioden 1887 til 1892. Dette er en blomstringstid for så vel Holla som Lunde.

Ca. 500 arbeidsfolk, mange av dem med familier, skal ha husrom og mat, sko og klær. Handelen blomstrer. Ungene skal ha skolegang, og det trengs så vel jordmortjeneste som annet helsestell. Innkvartering skjer i det som finnes av husvære, og det å ha «losjerende» er i disse årene en kjærkommen ekstra inntektskilde. Eie-gårdene er intet unntak – flere med tilknytning til anlegget bor her. For eksempel har en familie tilhold oppå den store bakerovnen i bryggerhuset. Folk bor i det hele tatt mer eller mindre oppå hverandre, noe som i og for seg ellers heller ikke er uvanlig: I byene kan familier med både seks og åtte unger ta inn «losjerende» i sine ett- og toroms leiligheter, for å spe på en trang økonomi.

Bakerovnen (nå under oppussing), der en hel familie hadde tilhold i Kanaltiden. Her var det lunt og varmt gjennom den kalde årstiden.

Hovedkontor – og Norges første sivilingeniør

Det største anlegget som skal bygges langs elvestrekningen fra Hogga til Ulefoss ligger like ved gården: Vrangfoss dam og sluser. I tillegg et mindre, tilsvarende anlegg i Eidsfoss, eller Hølene Fos, som den blir omtalt som i utredningen laget i forkant av anlegget.

Utredningen er gjennomført av [Gunnar Sætren](#), som blant annet har studert ved det velrenommerte [Eidgenössische Technische Hochschule](#) i Zürich, Sveits. Med denne utdannelsen er han trolig Norges første [diplomingeniør](#) (sivilingeniør). (Andre, senere elever ved skolen er [Wilhelm Röntgen](#) og [Albert Einstein](#)). Mer om Sætren finner du her: [Artikkel i Norsk biografisk leksikon](#).

I 1887 blir Sætren også anleggssjef for kanalutbyggingen. Gjennom byggeårene bor han i bryggerhuset på Øvre Eie, og har kontor i en av stuene i hovedhuset. Hver lørdag etter arbeidstid kommer anleggsfolkene fra Vrangfoss og Eidsfoss til Sætren for å hente lønn. Da er det liv på gården!

Gammel, kassert sko fra kanaltiden

Familien og «folkene» på Øvre Eie, fotografert under et «rallarbryllup» ca. 1889. Til venstre ser vi Halvor (Øvre) Eie, med vesle Nikolai på armen. Den som rager høyest, er Thor (Nedre) Eie. Med på bildet er også anleggssjefen, «diplomingeniør» Gunnar Sætren (øverst til høyre) og hans husholderske (damen ved hans høyre side).

Autentiske minner – alt var ikke bedre før ...

Undertegnede hadde dessverre ikke anledning til å være med under Ulefoss rotaryklubbs besøk hos Lynne og Einar denne junidagen, men fikk til gjengjeld en spesiell omvisning med Einar en tid senere. Da ble de to svart-hvitt-bildene i denne presentasjonen – det gamle hovedhuset og folkene på gården – tatt ut av rammene og fotografert, og bryggerhuset ble besøkt og forsket i.

Einar er en meget kunnskapsrik herre, som generøst svarte på alle spørsmål, både om mennesker og livsløp og om gård og historie.

Ulefoss rotaryklubb takker både Lynne og ham for omvisningene og for gjestfriheten, og for alle forberedelser og all tidsbruk i forbindelse med besøket. Og det midt i en travel sommertid, da både dyrestell, grasberging og åkerstell til fulle tar både dager og kvelder.

Under til venstre: Etterlatenskaper fra dem som befolket Øvre Eie i kanaltiden. Som vi ser er det

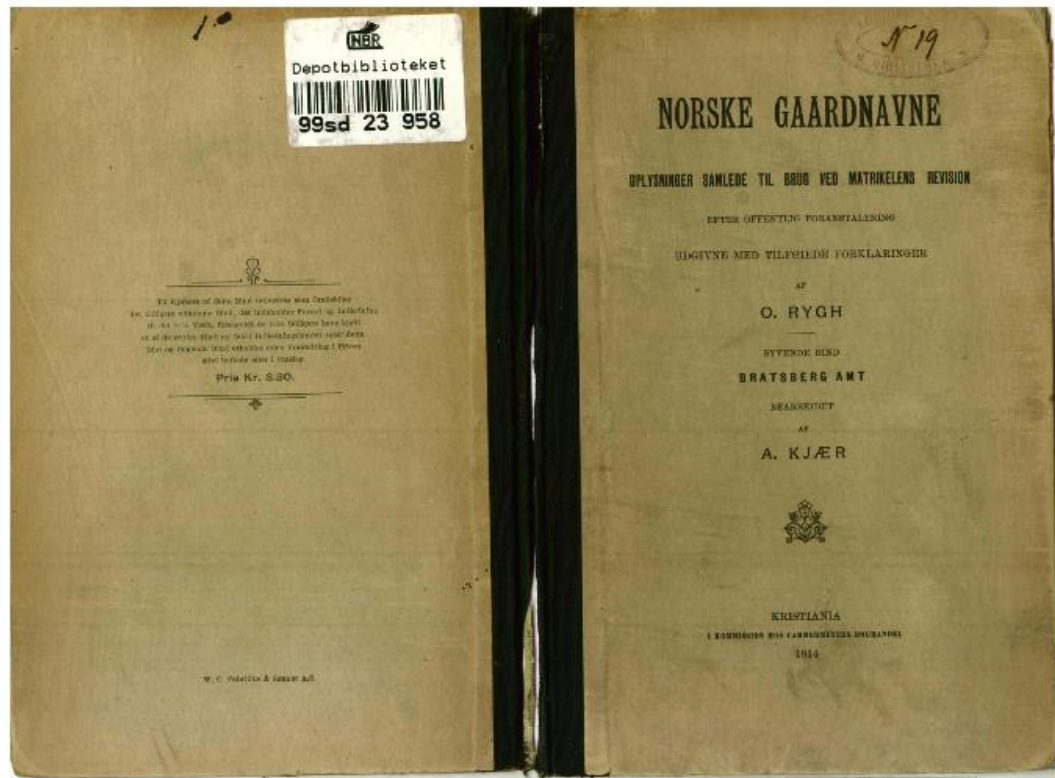
mest skotøy, ispedd enkelte andre kasserte bruks-gjenstander. På bildet til høyre viser Einar frem en skosåle fra samlingen. Den har gjort sitt. Det er rart å tenke på at den har blitt slitt ut av en av dem som med never, rygg og dynamitt faktisk sprengte fjell og bygde svære murer – det som ble til dammer og sluser – Bandak-Norsjøkanalen. Den skulle komme til å bidra til velstand, både ovenfor og nedenfor slusene, for såvel storfolk som småfolk – bønder, skogeiere, håndverkere, handels- og industrifolk. Og nå er den altså fredet som teknisk kulturminne.

Bandak-Norsjøkanalen: «Et levende teknisk kulturminne og et sentrum for reiseliv og turisme i regionen»
(politisk rådgiver Thor-Arne Englund, Klima- og miljødepartementet)

Del 3 – historie, eierskap, sosial vev og personligheter

Fra «[Norske Gaardnavne](#)», utgitt 1897-1924. Dette nasjonale standardverket er i 18 bind, og tar for seg ca. 50000 gårdsnavn, med opprinnelse, uttale, kildehenvisninger, m.m. Til høyre ser vi en faksimile av teksten som omhandler Eie og Dagsrud, med en «oversettelse» nedenfor. Her fremgår det at gården første gang omtales som «Eidh» i 1469. Oppdyrking av en gård er jo ikke gjort over natten, så man må anta at gården er eldre enn dette.

5. 7. Eide øvre og nedre. Udt. *ei'e*. — vidh Eidh DN. XIII 103, 1469 i Eidæ DN. III 670, 1477. Ede NRJ. IV 35. Eide St. 46 b. Eie 1585. Eide [ASt. 81]. 1593. 1602.^{1/1, 1/1}. Eide 1612. Eye øvre med Doxrud, Eye nedre 1665. Eie med Doxrød, Eie nedre 1723.

Eið n., i Betydningen: Strækning, hvor man tager Veien over Land for at omgaa en Fos (Indl. S. 48). Før der kom Vei mellem Strengen og Ulefos, foregik den almindelige Trafik paa Baad fra Grotevje i Lunde til den sydlige Ende af Nome; herfra var der Vei til Eidsstaaen, hvorfra der var Baadfart ned til Ulefos og saa atter Landtransport forbi denne.

6. Dagsrud og Nyhus. Udt. *da'kksrú. ný'hús*. — i Daghsrudi RB. 14. Dagxrwdh DN. XIII 103, 1469. Dagsrudt St. 47 b. Doxrud 1665 (da Underbrug til GN. 5). Doxrød 1723 (ligesaa).

D a g s r u ð; se Solum GN. 12, 5.

«Oversettelse»:

«**Eið n., i betydningen: Strekning hvor man tar veien over land for å omgå en foss. Før det kom vei mellom Strengen og Ulefoss, foregikk den alminnelige trafikk på båt fra Grotevje i Lunde til den sydlige ende av Nome(vatn); herfra var det ([hul](#))vei (over Nome-toppen, ned gjennom Eidsbygda, over Eie ved bunnen av alleen, og ned bakkene) til «Eidsstaaen». Herfra det var båtfart ned til Ulefossen, og så igjen landtransport forbi denne (fossen, ned til Norsjø).**» (Fet skrift er originalteksten i «modernisert» utgave. Resten er forklarende tillegg.)

Eidsstaaen: Landingsplassen for båter på Eiestranda i Eidselva, altså nærmest et ferjested. («Eiestøa») Se [stø](#).

Av de innlimte teksten ovenfor til høyre fra Norske Gaardnavne fremgår også at Dagsrud tidvis har ligget under Eie: «Eye Øvre med Doxrud, Eye Nedre» (i 1665 og 1723). «Nedre Eie» er ikke det samme som i våre dager, men viser til det som i dag heter «Midtre Eie».

Eiere og personligheter

På Eie i året 1477 er det jorda til «Hans og hustruen Gunhild Skjeldulfdotter» som blir skiftet mellom deres arvinger. Trolig før dette, og opp gjennom århundrene etterpå, har det vært mange eiere fra mange slekter og kanter – folk reiste og flyttet i gamle dager også, om enn langt mindre enn i dag. I rekken av eiere finner vi, mellom andre, flåbygdinger, lundeheringer og drangedøler, likeledes en lagmann i Skien. Senere kom andre til:

Øvre Eie blir i 1723 kjøpt av forvalter Engelbreth Bomhoff ved «Holden Jernværk». Gården blir værende i denne slekten frem til 1835, da den blir solgt til Diderik Cappelen, som ved kjøpet blir eier av jernverket, i tillegg til de gårder og store skogeiendommer i området som han besitter fra før. Etter seks år selger Cappelen gården til svigersønnen, premierløytnant Schultz. Denne er gift med Cappelens datter Sophie Hedvig, som er nummer fire i søskenflokket på i alt sju.

Nummer fem av søsknene er Herman August, kjent som kunstmaleren August Cappelen (se artikler i [Wikipedia](#), [Norsk biografisk leksikon](#)). På dette tidspunkt er han på toppen av sin dessverre alt for korte karriere. Han besøker sin søster og svoger på Øvre Eie så ofte han kan, mellom studier og reiser i inn- og utland. August er i tillegg til maling interessert også i hagebruk, og planter frukttrærne som fortsatt står i hagen, blant annet dem man ser på forsidebildet.

Etter bare tre år selger premierløytnant Schulz Øvre Eie til drangedølen Tommes Ellingsen Voje. Denne reiser mye mellom Øvre Eie og hjembygda, og stopper da ofte hos Nicolai Paulsen Kjeldal på Kjeldal i Lunde. Voje sliter med økonomien. I 1869 kjøper Nicolai Øvre Eie for 11 000 daler.

Nevnte Engelbreth Bomhoff, som eide mange gårder i Holla, lot oppføre «praktfulle husebygninger» (som det heter i Holla-boka) på Øvre Eie. De var bygget i en U-form rundt tunet, med sørvendt åpning, etter dansk skikk. Låve og fjøs og andre hus var fysisk bygget sammen, med hovedhuset liggende ytterst på grenen i sørøst, omtrent der dagens bygning står.

HUMLE!

I en [jordebok](#) fra 1665 blir det oppgitt at Eie er pålagt å avle humle. Humle er en gammel kulturplante som har vært dyrket i Norge siden vikingtiden. Den er blant de første plantene som omtales skriftlig i Norge.

Frostatingsloven fra 940 fastsatte bøter for dem som stjal epler og humle fra annen manns eiendom.

På 1400-tallet var humledyrking pålagt. For eksempel var hver leilending under erkebiskopen var pliktig til å rydde jord og hvert år plante ti humleplanter. Som de fleste vil vite, brukes humle som smakstilsetning og konservering i øl. Mer ukjent er nok at fibre i humleplantestenglene ble brukt til å lage tauverk og tekstiler – endog som tobakkserstatning under Første verdenskrig. (Tekst og bilde: [NIBIO](#))

Sosial klasse, omgang og giftermål – og to tremenninger

Klasseskillene var store i tidligere tider. Man skal ikke gå mange tiår bakover før de var nesten uoverstigelige. Samfunnsklasse hang sammen med den familiære bakgrunn man hadde, med inntekt og formue, utdanning og yrke, og den sosiale status som knyttet seg til disse. Fortsatt henger det i noe av dette, og det spørres vel om det noen gang forsvinner helt. Til alle tider har man imidlertid sett klassereiser, både opp og ned. Noen var dyktige – hadde kanskje også litt flaks – og kom seg opp fra fattigdom til velstand. Ikke sjelden gikk det den andre veien. Konkurs og økonomisk ulykke kunne ramme, både uforutsett og hardt; selvforskyldt, eller som følge av omstendigheter man ikke rådde over.

Ens omgangskrets speilet den sosiale status man hadde – et fenomen man også ser i våre dager. Adel, som vi knapt hadde noe av i Norge, ble opphevet i 1814, og helt avskaffet i 1821. Men før 1814 ville adelige og embetsmenn (i første rekke offiserer og prester) pleie omgang med det velstående borgerskap, som ofte hadde slått seg opp på handel, sjøfart og industri; likeledes med andre størrelser, så som sorenskriver, byfogd, m.v. Denne sosiale omgangen førte – ikke unaturlig – til ekteskapsinngåelser, av og til også mellom søskenbarn eller tremenninger. Det kan i tillegg nevnes at «fornuft» i større eller mindre grad kunne være en viktig faktor i et gifte, i tillegg til kjærlighet. Med alt dette som bakgrunn oppsto en intrikat sosial vev, med stands-, forretnings-, interessemessige og ekteskapsfunderte allianser.

Enklere ble ikke denne billedveven av at det var nokså utbredt med flere ekteskap gjennom liv og karriere. Skilsmissene var riktignok sjeldne, men det var ikke uvanlig at kvinner døde i barselseng. Menn i sin beste alder kunne omkomme i for eksempel skipsforlis, og ikke minst kunne sykdommer føre til dødsfall – legekunsten var ikke veldig utviklet før vi nærmer oss 1900-tallet. Aldersforskjell mellom ektefeller kunne føre til at en gammel mann døde fra sin langt yngre kone (som hadde utgjort et «passende parti» på tross av aldersforskjellen). Man giftet seg opp igjen om man ble enke eller enkemann – ekteskapet utgjorde en enda viktigere grunnvoll i samfunnet enn hva tilfellet er i dag. En enke eller enkemann med barn fra ett eller flere ekteskap trengte dessuten en ny partner, både av praktisk-økonomiske, fornuftsmessige og sosiale årsaker. Og dermed ble det «dine barn og mine barn», såkalt «sammenbragte børn», og ikke minst nye barn. Hel- og halvsøsken og fostersøsken. Og naturligvis steforeldre, hel- og halvonkler og – tanter, fosterforeldre og så videre. Slikt blir det kompliserte slektsforhold av.

Ut av denne veven er det, foruten forvaltere, storbønder, redere, jernverks- og sagbrukseiere, står to navn frem i vårt lands kunst og kultur: August Cappelen (se artikkel i [Norsk kunstnerleksikon](#)) og [Henrik Ibsen](#). De to er tremenninger, idet fedrene er søskenbarn.

August Cappelen:
Selvportrett, 1846

Henrik Ibsen, 1870

August og Henrik

I faksimilen nedenfor til høyre redegjør Henrik Ibsen i et brev (1882) for sin familie og sosiale bakgrunn. Brevet er til den store danske litteraturkritiker og –forsker [Georg Brandes](#). I brevet får vi et innblikk i den før nevnte sosiale veven. Vi fornemmer vel også et behov for å flagge borgerlig status. Det kan man da også forstå: Henrik Ibsens far, Knud Ibsen, havnet i 1834 i økonomiske vanskeligheter, noe som førte til at familien tapte ikke bare penger, men også sosial anseelse. Ikke minst tapte familien anledningen til å føre en stor husholdning og et utadvendt, offentlig synlig sosialt liv, slik de hadde kunnet tidligere. Krisen inntraff da Henrik (født 20. mars 1828) var i 6-7-årsalderen, og det fikk direkte konsekvenser for de valgmuligheter han hadde når det gjaldt utdanning. Det har vært en alminnelig mening blant Ibsen-forskere at dette fallet i sterk grad har preget dikteren og hans valg av temaer.

Georg Brandes

For den knapt ett år eldre August Cappelen (født 1. mai 1827 på Mæla i Skien) er oppveksten slett ikke preget av økonomisk ruin; mer av velstående nøkternhet, og ikke minst av klare forventninger til utdanning. Faren, [Diderik \(von\) Cappelen](#), kjøper i 1835, sammen med sin svoger, konkursboet Holden Jernværk av staten. Allerede året etter overtar imidlertid Diderik hele herligheten. Dette er en enorm investering, så nøkternhet kan vel saktens være på sin plass. Navnet blir da for øvrig endret til «Ulefos Jernværk».

August kommer til Holla som 3-åring, da familien flytter inn på nyervervede Espevalen (1830). Diderik har i 1816 arvet gårdene Kolstad, Sanna, Grini og Dorholt, med skoger, sager, teglverk og møllebruk m.m. Senere flytter familien inn på Holden (den gamle, lave fra ca. 1730), etter at Diderik har kjøpt jernverket.

«En faktisk unøyaktighed i Deres fremstilling skal jeg få lov til at beriktige. Mine foreldre tilhørte både på fedrene og mødrene side datidens mest ansete familjer i Skien. Stedets mangeårige stortingsrepresentant, byfogd Paus, og dennes bror, sorenskriver Paus, var min fars halvbrødre og min mors fettere. Ligeså nær beslektede var mine forældre med familjerne Plesner, v. d. Lippe, Cappelen, Blom, altså omtrent med alle de patricierfamiljer som dengang dominerte stedet og omegnen. Min far satt som købmand i en mangeartet og vidløftig virksomhed og yndet en hensynsløs gæstfrihed i sit hus. I 1836 måtte han indstille sine betalinger, og der ble os intet andet tilbage end en landejendom i nærheden af byen. Did flytted vi hen, og således kom vi ut af berøring med de kredse, som vi hittil havde tilhørt.»

I «Peer Gynt» har jeg benyttet mine egne barndomsforhold og erindringer som en slags modell ved skildringen av «den rige Jon Gynts hus».

Dannelse, utdannelse og utvikling

Augusts far, Diderik, med utdannelse fra København og praksis fra London, etablerer seg med egen virksomhet i 1816, samme år som han gifter seg med Edel Severine Henriette, datter av Severin Løvenskiold på Fossum. Gutten blir tidlig inspirert av sin mor og søstre, som både tegner og musiserer, og han ønsker å bli maler. Dette vinner ikke gjenklang hos forretningsmannen Diderik, som har klare forventninger til sine barn, også til sin yngste sønn August: Før August i det hele tatt får begynne å male, skal han vær så god ta «[anneneksamen](#)» – og det med [laud](#), altså en meget god karakter. Anneneksamen er en «dannelse», som skal forberede studenten til embetsstudiet. Den består i de dager av mange fag: Filosofi, matematikk, astronomi, naturfag, latin, gresk og historie, og studiet går over to eller tre semestre. Altså ingen liten sak. Men August oppfyller farens krav til punkt og prikke, og går ut med laud. Og så drar han til Düsseldorf sammen med den to år eldre Hans Gude, som både er venn og lærer. Nå skal det males!

Mens August før dette studiet går på latinskole i Skien, tar han tegneundervisning hos [Hother Bøttger](#), en fremragende tegner, utdannet som snekkermester og arkitekt, som senere blir «stadskonduktør» i Skien. Som arkitekt skal han komme til å tegne praktbygget Holden, slik det fremstår i dag, etter oppdrag fra Augusts eldste bror, jernverkseier og ordfører Severin Diderik, som også lot bygge nåværende Holla kirke (1867). Bøttger har satt flere spor: Han tegnet også Tollboden i Skien, og Norges Bank-bygget på Lie, som begge fortsatt står.

August elsker hjemstedet sitt, noe han uttrykker både i brev og malerkunst. Mens han er elev på latinskolen, går han etter skoleslutt lørdager på sine ben fra Skien til sitt kjære Ulefoss. Så kan han være hjemme på Holden frem til søndag ettermiddag, da tilbaketuren må tas. Til Ulefoss reiser han også om somrene under studieårene i Düsseldorf, mens hans medelever oftere foretar studiereiser rundt om i Europa. August får dessverre et alt for kort livsløp: Allerede i 1852 forlater han denne verden, i en alder av bare 25 år. Han er gravlagt på familiegravstedet ved Holla.

Tremeningen Henrik drømmer også om å bli maler, og tar tegneundervisning i Skien, på samme tid som August, men trolig ikke på samme tegneskole. Interessen vedvarer. Henrik tar i Skien også undervisning i oljemaling og landskapsmaling med «telemarkingen [Mikkel Mandt](#)», og han tar senere undervisning i malerkunst både i Christiania og Bergen. Som vi vet, er det skrivingen som skal bli Henriks kunstneriske vei, og etter 1860 har han lagt bort pensel og palett for godt. Bildet til høyre, «Dalen i Telemark med Bandaksvatn» (antakelig før 1843),

viser at Ibsen absolutt hadde noe å fare med også som maler, selv om dette nok ikke er hans hovedbegavelse. Motivet er med vannet, skyene og de høye, mørke fjellene er dramatisk. Så er det jo også først og fremst dramatiker Ibsen er i sitt forfatterskap.

August – romantiker i ord og bilde

«August Cappelen er den mest utpregede romantiker blant de norske düsseldorferne. Hans villmarksmotiver fra Telemark med skoger, tjern og fosser er fylt av en patetisk stemning av ensomhet og forgjengelighet. Mektige naturformer, særlig trær og fjellblokker, er satt virkningsfullt inn i komposisjonen, og koloritten spiller i dype mosegrønne og gråfiolette toner, kjøligere toner enn vanlig i Düsseldorf.» ([Store norske leksikon](#))

Bildet: August Cappelens «mest helstøpte verk er etter manges mening *Foss i nedre Telemark*. Det eier den fyldige koloritt, den svulmende, festlige form og de dramatiske poeng som karakteriserer Cappelens kunst i lykkelige stunder.» ([Norsk kunstnerleksikon](#))

Ut fra Cappelens store kjærlighet og fascinasjon for naturen rundt Ulefoss, og kunnskapen om Vrangfoss' villskap og vanskeligheter for tømmerfløtningen, er det god grunn til å tro at dette motivet er inspirert av fossefallene mellom Fosse og Eidsfoss, der i dag elven flyter fredfylt i «avsatser» mellom dammer og sluser (Lunde-Vrangfoss, Vrangfoss-Eidsfoss og Eidsfoss-Ulefoss).

Henrik, Holden og Eie

Vi vet altså at Henrik Ibsen som ung mann – før 1843 – gjennomførte en reise til Dalen, der han hentet motivet til maleriet «Dalen i Telemark med Bandaksvatn». Hva vi også vet, er at han på denne reisen må ha reist forbi Ulefoss og Holden. Han har blitt skyssset over Eidselva til Eieståa, altså ferjeleiet på Eiestranda; og han har vandret gjennom Eidsbygda med Øvre Eie. Så har han hatt båtskyss fra Nومهstranda til Lunde, og har vandret videre opp til Saltevje og båtskyssen videre over Vestvannene.

Hva vi ikke vet, er hvorvidt han besøkte sine slektninger i Holden, eller på Eie. På turen snublet han nærmest forbi tersklene begge steder, både på «tur opp» og «tur ned». Det kan vel synes som sannsynlig at han avla ett eller flere besøk, men sikkert vet vi det altså ikke.

Med andre ord: Enda en liten gåte lagt til den gåtefulle Henrik.

Dalen i Telemark med Bandaksvatn

Vinterlandskap

Store Follestad gård ved Skien

Kilder

I del 2 og 3:

Tekst, faksimiler og øvrige bilder / avfotograferinger: Per Harald Hermansen (perharher@gmail.com).
Kilder: S. Ytterbøe: Holla (Det Mallingske Bogtrykkeri, Oslo 1925); Olav Stranna: Lundesoga (Erik St. Nilsen, Skien 1925); O. Rygh / A. Kjær: Norske Gaardnavne; Arvid Høgvoll og Ruth Bærland: Henrik Ibsen – herregårder, kammerherrer, godseiere og proprietærer (Nome antikvariat, Ulefoss 1996); Ø. Dalland og P. Misund: Bandakkanalen (Universitetsforlaget, Oslo 1983); Cappelen-gruppens [hjemmeside](#); NIBIO; Norsk biografisk leksikon; Norsk kunstnerleksikon; Store norske leksikon; Wikipedia; samt – ikke minst – verten selv, Einar Paus Eie.